

РОЗДІЛ 2. РУШІЙНІ СИЛИ Й СКЛАДНИКИ ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ

УДК 316.422+316.774

Добровольська А.Б.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЧИННИК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено вплив постіндустріальних тенденцій на суспільний розвиток. Проаналізовано специфічні особливості технологічних здобутків сучасності як чинника суспільно-політичної трансформації та розглянуто інформаційний аспект її ефективного здійснення.

Ключові слова: *постіндустріальне суспільство, наука, технології, інформаційна мережа, глобальний інформаційний простір, суспільно-політична трансформація.*

В статье исследовано влияние постиндустриальных тенденций на общественное развитие. Проанализированы специфические особенности технологических достижений современности как фактора общественно-политической трансформации и рассмотрен информационный аспект ее эффективного осуществления.

Ключевые слова: *постиндустриальное общество, наука, технологии, информационная сеть, глобальное информационное пространство, общественно-политическая трансформация.*

The article investigates the influence of post-industrial trends on the social development. Specific features of the contemporary era of technological advancements as a factor of socio-political transformation are analyzed and the information aspect of its effective implementation is considered.

Key words: *postindustrial society, science, technology, information network, global information space, socio-political transformation.*

Перспективи еволюції світового співтовариства у ХХІ ст. визначаються переходом національних систем до нового етапу розвитку виробничих сил: від індустріальної стадії з характерним для неї домінуванням великого механізованого машинного виробництва до постіндустріальної, на якій економічну ефективність визначає, насамперед, використання висококваліфікованої праці, нових знань, технологій, методів управління. На базі новітніх технологічних моделей розгортаються процеси взаємопроникнення культур, віросповідань, укладів життя, цивілізацій.

Структурні зрушення в економічній, соціальній, політичній сферах відповідно до нової технологічної бази і нової соціальної структури постіндустріального суспільства стають безальтернативною умовою виживання в глобалізованому світі. Успішне здійснення суспільно-політичної модернізації передбачає врахування тих специфічних особливостей, що супроводжують перехід до нового етапу розвитку виробничих сил.

Людське суспільство постійно змінюється, і темпи цих змін зростають. Показовим у цьому сенсі є минуле століття, особливо його друга половина, коли майже місце особливо значні зрушення практично в усіх сферах. Для того,

щоб кваліфікувати їхню природу, було запропоновано низку нових категоріальних характеристик: постіндустріальне суспільство (Д. Белл), «третя цивілізаційна хвиля» (Е. Тоффлер), інформаційне суспільство (М. Маклюен), суспільство мережових структур (М. Кастельс) та ін. [1; 2; 3; 4; 5].

Комплексність та багатогранність впливу нових тенденцій на характер суспільного розвитку вимагає ретельного аналізу проявів їхніх окремих аспектів, зокрема специфічних особливостей глобалізації інформаційного простору як чинника суспільно-політичної трансформації.

Постіндустріальний характер економіки впливає на цивілізаційний розвиток. Перебудовуються, трансформуються всі структурні елементи соціально-економічного устрою суспільства, усі системи взаємодії між ними, всі орієнтири і рушійні сили соціальних процесів, їхні економічні і суспільні механізми, показники й способи виміру ефективності. Це вимагає нового бачення, нових підходів, передбачає наявність умов, які б стимулювали до створення наступного покоління технологій, бізнес-моделей, систем динамічного керування та життєзабезпечення [6].

Розвиток суспільства стає залежним від виробництва нових знань, їхньої ефективної передачі через системи вищої освіти і професійного навчання, а також за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Відбувається революція в інструментах, за допомогою яких здійснюються створення, поширення й використання знань. Знання, які впливають на всі сфери життя суспільства, на всі стадії економічного процесу, уже складно відокремити від продукту або послуги. У центрі такої стратегії знаходиться система керування знаннями. Її продуктом найчастіше виявляється надання послуг.

Сектор виробництва знань, обробки та поширення інформації в економіці постіндустріальних країн є домінуючим. Спосіб виробництва і передачі знань, сама людина та її інтелектуальний потенціал визначають темпи економічного розвитку і науково-технічного прогресу, перебираючи на себе функцію головного фактору еволюції, його найціннішим ресурсом. У заснованій на знаннях економіці людський потенціал, нові управлінські й маркетингові технології інформаційні системи стають пріоритетними сферами для інвестицій [7].

Доступ до інформації та знань дедалі більшою мірою визначає моделі навчання, культурного самовираження і соціальної участі, надає можливості для розвитку, для більш ефективної боротьби за зниження рівня бідності. Знання стають основною силою соціальної трансформації. Відбуваються глибокі якісні зміни в організації та у розподілі праці, а також загалом у соціальній структурі суспільства [6].

Постіндустріальна економіка як сфера виробництва інновацій та інформації, створює технологічну основу глобальної інтеграції. Удосконалення технологій комунікаційних мереж надає можливість впровадження новітніх інформаційних розробок до повсякденного життя мільйонів людей, даючи потужний імпульс для глибоких змін у різних сферах індивідуального та колективного життя..

Інтенсифікація різноманітних зв'язків і взаємодій у сучасному світі стимулює якісний переворот у фундаменті суспільного виробництва, у способі буття та образі життя людей. Єдність господарських зв'язків, взаємозалежність політичних рішень і процесів, зі свого боку, активізують процес глобалізації світової економіки, політики й культури.

Усесвітня інформаційна мережа, знищивши монополію на інформацію, перетворила її користувачів з пасивних об'єктів інформування на активних суб'єктів самостійного відбору та поширення інформації, визначила переваги нового порівняно з інформаційними технологіями 1960-1980-х рр. етапу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Усе це сприяє інтернаціоналізації світу, усуненню фрагментації суспільства, індивідуалізації пізнання, розцінюється як фактор демократизації, як засіб досягнення суспільного згуртування та включення широких мас до єдиного соціального простору, як передумова розвитку людського потенціалу та формування додаткових конкурентних переваг нового типу [8].

Технологічні досягнення впливають на формування нової соціально-політичної культури, відкриваючи можливості для участі громадян в оцінці проблем, що стоять перед суспільством, та у визначенні того, що треба робити для їхнього розв'язання. Електронні засоби комунікації грають роль засобу, який дозволяє підтримувати режим прямої демократії. Вони є ефективним інструментом реалізації зворотного зв'язку, забезпечення масового включення до політичного процесу, підвищуючи рівень громадської і політичної активності та інформованості мас. Глобалізація помітно активізує наднаціональні громадські організації та рухи, які поряд з транснаціональними корпораціями входять до складу вагомих суб'єктів планетарної політики [9].

У контексті побудови суспільства, об'єднаного за допомогою засобів глобального зв'язку, інформаційно-комунікаційна революція знайшла своє відображення в процесах інноваційного вдосконалення державного управління шляхом впровадження моделі електронного уряду. Застосування інформаційних мереж в урядовій інфраструктурі країн «третьої цивілізаційної хвилі» дозволило значною мірою оптимізувати систему державного управління.

Широке використання сучасних телекомунікаційних технологій змінило принципи та форми політичної організації. Взаємодія значної кількості груп, організацій, рухів на основі інформаційних мереж, яке забезпечує високий ступінь узгодженості їхніх дій, дала привід говорити про виникнення «глобального громадянського суспільства», основними елементами структури якого є некомерційні організації.

У той же час на глобальному рівні зберігається значна перевага впливу на політику та економіку з боку великого, транснаціонального бізнесу. Застосування за мережевим принципом інформаційних технологій корпоративно-фінансовими структурами в організаційно-технічному забезпеченні діяльності підвищило їхній вплив у глобальному економічному просторі, посиливши, до того ж, тенденції фінансової глобалізації [10].

Сучасні технології зв'язку стали імпульсом нової якості розвитку, створили передумови до об'єднання людства у межах глобального

інформаційного простору. Водночас новітні інформаційно-комунікаційні технології значно посилити потенціал зовнішніх впливів на економічне, соціальне, культурне, політичне життя національних суспільств.

Фінансове, економічне та інформаційне об'єднання сучасного світу супроводжується соціально-культурною трансформацією. Вихід промислової діяльності та відповідних економічних структур за межі національної держави вплинув на структуру суспільства, змінивши його фундаментальні соціальні схеми та моделі, зумовивши дедалі більшу його відкритість і динамізм.

Потужні потоки інформації та новітні технології засобів зв'язку ущільнюють інформаційне середовище, сприяють прискореному переміщенню символів, знань, зразків поведінки від одного суспільства до іншого, служать джерелом стандартизації пропозицій та уніфікації потреб споживачів.

За умов інтенсифікації економічної, науково-технічної, культурної взаємодії підтягування країн «запізнілої» індустріалізації незалежно від їхньої цивілізаційної належності та рівня розвитку до виробничих та споживчих стандартів світового економічного авангарду неминуче супроводжується як економічною і політичною, так і культурною інтеграцією. Інформаційно-комунікаційна революція, розширюючи канали, форми, способи поширення стандартів техногенної цивілізації, прискорює її експансію [11].

Завдяки різкому збільшенню потоків інформації за якісного посилення ролі глобальних медіа-імперій, що монополюють панують на інформаційних ринках, нечувано збільшилися можливості цілеспрямованої обробки масової свідомості через ЗМІ та інші засоби комунікації, а також контролю над нею. Багато в чому дискредитовано і значною мірою девальвовано звичні донедавна для величезних мас людей цінності, образи ідентичності, стандарти життя.

Окрім проблеми взаємодії і взаємозалежності національних співтовариств, глобалізація по-новому поставила проблему ідентичності. Як ніколи раніше, виявляється вплив інформаційних потоків, що розмивають саму індивідуальність. Самоідентифікація особистості дедалі більшою мірою орієнтується не на стійкі культурні моделі (національно-цивілізаційний вибір, етнічну, конфесійну, соціальну і т.п. належність), а на віртуальні зразки.

Поєднання мінливості і стійкості спрямовує вектор соціокультурної динаміки, що характеризує глобальне суспільство, у напрямку ерозії цінностей національної держави. Підключення до процесів інноваційного розвитку стає фактором, який ламає традиційні культурні сенси та моделі поведінки, пропонуючи замість них запозичення західного досвіду. Це призводить до кризової трансформації національно-цивілізаційної ідентичності багатьох суспільств. У зв'язку із цим небачену актуальність здобуває відродження в країнах наздоганяючого розвитку стійких цінностей (етнічних, конфесійних), реконструювання їхніх власних передісторій та ідентичностей.

Універсалізація побуту і стандартів споживання підсилює прагнення національної спільноти зберегти й підтримати своє традиційне обличчя як носія унікального культурного досвіду. Відкритий простір інформації та комунікації розширює можливості участі в такому досвіді. Ці можливості успішно використовують найчастіше не найпривабливіші з погляду багатства

культурної спадщини країни, де цілеспрямовано підтримуються образи національної культурної самобутності.

Сучасні інформаційні технології, з одного боку, сприяють інтенсифікації міжкультурної взаємодії, з іншого, – ведуть до подальшої фрагментації та диверсифікації культур, висуваючи на передній план національні, релігійні, соціокультурні, політичні та інші відмінності [12].

Електронні засоби комунікації створюють особливі форми прямого міжособистісного спілкування поза посередництвом соціальних і політичних утворів. Це сприяє дробленню суспільного комунікативного простору. Усталені форми соціальної та етнонаціональної солідарності втрачають своє значення. Поглиблюється розмаїття позицій, інтересів, поглядів людей. Розмежування на основі географічної фрагментації фізичного простору доповнюється розмежуванням на основі плуралізації простору віртуального.

Телекомунікаційні технології у поєднанні із сучасними гуманітарними практиками надають широкі можливості для маніпулювання пізнанням, а також для формування нової системи суспільних цінностей та впливу на масову свідомість у світовому масштабі, виступаючи чинником геополітичної конкуренції. Електронні мас-медіа перетворилися на знаряддя інформаційного тиску та політичного впливу. Вони не лише формують громадську думку, а й безпосередньо впливають на прийняття політичних рішень.

Інформаційно-телекомунікаційна революція робить неефективними традиційні методи й засоби пропаганди та контрпропаганди. В умовах глобального інформаційного простору на зміну традиційним формам ідеологічної пропаганди ідуть глибоко розроблені, багаторівневі, диверсифіковані PR-технології, здатні здійснювати ефективний вплив не лише на раціональному, а й на емоційно-психологічному, підсвідомому, ірраціональному рівнях.

В епоху вдосконалення інформаційно-телекомунікаційних технологій, коли незмірно зростає значення так званої символічної комунікації, сам по собі об'єкт іміджу може не мати особливого значення. При цьому, як правило, значимість здобувають не так реальні дії окремо взятої людини, колективу, організації, держави, як їхня оцінка і сприйняття, а також контекст, в якому вони подаються. За допомогою новітніх технологій інформування суспільства супроводжується трактуванням інформації в інтересах зацікавлених сторін і маніпулюванням колективною свідомістю.

Розвиток техносфери призвів до появи штучного середовища життєдіяльності людини, подеколи агресивного щодо духовної культури. Поширення інформаційних технологій посилює культурний взаємовплив, знижує потенціал саморегуляції особистості, виступає передумовою для маніпулювання свідомістю в планетарному масштабі. Технології масової комунікації розширюють можливості ідеологічного впливу та формування суспільних настроїв, стають передумовою виникнення нових форм контролю над особою та суспільством [8].

Оцінка наслідків глобалізації інформаційного простору не є однозначною. Вона відображає розшарування країн світу як за кількісним, так і за якісним

впливом на всесвітній інформаційний простір, на економічну і соціокультурну сфери. Об'єктивну тенденцію глобалізації інформаційної сфери, яка забезпечує вільний рух інформаційних потоків в умовах зростання ступеню взаємозв'язку і взаємозалежності окремих націй і країн та посилення гегемонії світових лідерів, супроводжує порушення балансу інформаційного обміну. Вивільнений завдяки розвитку техносфери потенціал глобалізації виявляється в економічній, політичній і культурній уніфікації, що супроводжує глобальну експансію країн «третьої цивілізаційної хвилі». Формується нова глобальна ієрархія з постіндустріальним центром і периферією, розрив між якими дедалі збільшується, а місце кожного суб'єкта у ній залежить від ступеню опанування надбань постіндустріальної економіки [13].

Розширення інформаційно-комунікаційного сектора за межі передових країн і регіонів світу породжує штучне прищеплення постіндустріальних надбань суспільствам, що перебувають на стадії як індустріального, так і аграрного розвитку. Ознаки інформаційного дискурсу з'являються й у них, проте це відбувається на суто кількісному рівні, у вигляді поширення технологій, не зачіпаючи якісного виміру, не призводячи ані до соціально-економічних трансформацій, ані до включення модернізаційної парадигми.

За цих умов успішність політико-модернізаційних процесів залежить від ефективності національної держави, її здатності реалізовувати власні національні інтереси. Безвідповідальним з погляду національної безпеки є пасивне входження до глобального інформаційного простору, здійснюване як реакція на історичний виклик країн «третьої цивілізаційної хвилі». Країни, в яких поширення новітніх технологій інформаційного суспільства відбувається під тиском прагматизму, притаманного екстенсивно-індустріальній стадії розвитку їхніх національних економік, виявляються приречені на роль пасивних заручників глобалізаційного процесу.

Успіх трансформацій залежить від того, наскільки впровадження нових технологій та технологічних рішень, що радикально змінюють інформаційний ландшафт країни, відповідають потребам, зумовленим завданням консолідації національної держави. Безсистемний розвиток інформаційних ресурсів унеможливає їх використання як чинника соціально-економічного зростання. Нерозвиненість інформаційної складової державного управління залишає на малоефективному рівні комунікаційні зв'язки між державною владою та суспільством [9].

Небезпеку становить мінімізація змістовного наповнення, примітивізація змісту інформаційних повідомлень. Незначний обсяг, низька якість знання у загальному обсязі інформації, що його отримує споживач, призводить до обмеження поінформованості населення, негативно відображається на дієздатності та ефективності отриманого знання, на можливості його застосування й, відповідно, на здатності суспільства впливати на владу та брати активну участь у політичному житті. Негативними наслідками цього можуть стати: правова й юридична безграмотність і безпорадність населення на тлі політичної насиченості інформаційного простору; невідповідність публічної інформації, раціонального знання державній політико-правовій інформації;

інформаційна інфляція на основі збільшення кількісного обсягу інформації та штучного скорочення наукового, раціонального, змістовного знання.

У цьому сенсі слід прагнути того, щоб ідеологічна функція ЗМІ еволюціонувала в технологічно-економічну як критичний компонент інформаційної економіки і, відповідно, інформаційного суспільства. Неприпустимою є практика встановлення контролю над інформаційною сферою (на що, зокрема, спрямована система ліцензування) як засіб самозахисту та самозбереження для владних структур. Потенційно небезпечною є концентрація засобів масової інформації у руках невеликої групи власників, що породжує можливість маніпулювання суспільною свідомістю шляхом формування удаваних моральних і національних ціннісних орієнтирів та руйнування моральних підвалин суспільства.

Тим часом, національні мас-медіа подеколи демонструють соціальну безвідповідальність, обслуговуючи не суспільні, а вузькогрупові, корпоративні інтереси. Змістовне наповнення інформаційних мереж формується під впливом інформаційних стратегій та суб'єктивних критеріїв їхніх власників, призводячи до довільної інтерпретації дійсності, до конструювання псевдореальності. Це, своєю чергою, провокує цинізм та політичну апатію суспільства.

Національним урядам слід зважати на те, що розходження між декларованими ідеалами, створеним іміджем і реальністю підвищує вразливість до зовнішньої ідеологічної експансії. Відтак, відсутність довгострокової національної інформаційної стратегії і політики стають на заваді формуванню мобілізуючого, цілісного, єдиного інформаційного простору та його наповнення національною ідеєю, здатною консолідувати суспільство. Недостатність політичної волі та інвестиційних ресурсів для підтягування національної інформаційної системи до рівня глобально-домінуючих систем не дозволяє їй витримувати натиск з боку глобальних інформаційних мереж.

В умовах суспільно-політичної модернізації проблема самоідентифікації та формування власного іміджу постає надзвичайно гостро. Стихийність у формуванні інформаційного поля країни є потенційно небезпечною як з погляду зовнішньополітичних чинників, так і з огляду на небезпеку погіршення стану соціально-психологічного середовища. Ця обставина підносить проблему захисту інформаційного простору до рівня питань національної безпеки.

Відсутність активної державної політики в галузі культури та інформації, яка б пропагувала позитивні національні символи, веде до уніфікації ціннісних орієнтирів споживачів інформації, примітивізації та стереотипізації суспільної свідомості, до підміни реальних національних ідеалів віртуальними. Особливої актуальності в цьому контексті набуває завдання створення позитивного образу держави з його наступним цілеспрямованим просуванням до глобального інформаційного простору.

Найважливішою складовою позитивного образу держави залишається динаміка якості життя. Ключовою складовою тут є оцінка особистого майбутнього в контексті перспектив розвитку країни. Водночас на формування позитивного сприйняття держави як усередині самого

національного співтовариства, так і за його межами впливає рівень соціального самопочуття її громадян.

У цьому зв'язку постає питання про необхідність створення та підтримки умов, які б стимулювали розвиток інституційного середовища, соціальних і економічних умов, сприятливих для інноваційної економіки, наукового потенціалу, різних форм соціальної творчості. Незаяк обсяг та якість потоку інформації, змістовне наповнення інформаційного простору залежать від інституційної структури суспільства і, водночас, є критичним елементом інфраструктури, – дії уряду та інших органів державного управління при розробці інформаційної політики мають визначатися стратегічним напрямом формування інформаційної економіки, впровадженням принципів, механізмів, культури, системи і структурних елементів постіндустріального суспільства. Це вимагає утвердження національних ціннісних орієнтирів, духовних і моральних підвалин, на основі яких могло б бути досягнуто мету внутрішньої консолідації суспільства.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество / Д. Белл. – Москва: Академия, 1999 – 673 с.
2. Тоффлер Э. Третья волна. – Москва: АСТ, 2010. – 784 с.
3. Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего. – Москва: Академический проект, 2005. – 496 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – Москва: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
5. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / Пер. с англ. А. Матвеева под ред. В. Харитонова. – Екатеринбург: У-Фактория (при участии Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с.
6. Индземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – Москва: Логос, 2000. – 304 с.
7. Демидова Л. Сфера услуг США: Факторы ускорения динамики // МЭ и МО. – 2005. – № 12. – С. 38-49.
8. Вайнштейн Г. Информационная революция и демократия: ожидания, реальность, перспективы // МЭ и МО. – 2003. – № 7. – С. 13-21.
9. Ровинская Т. Информационная безопасность России: политический и культурный аспекты // МЭ и МО. – 2011. – № 11. – С. 49-62.
10. Тенденции социальных и политических перемен в развитых странах в условиях перехода к информационному обществу / Отв. ред. д.и.н. Загладин. – Москва: ИМЭМО РАН, 2004. – 137 с.
11. Тоффлер Э. Мегаморфозы власти. Знание, богатство и сила на пороге XXI века. – Москва: АСТ, 2002. – 550 с.
12. Гаджиев К. Имидж как инструмент культурной гегемонии // МЭ и МО. – 2007. – №12. – С. 3-14.
13. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / Под ред. академика А.А. Дынкина. – Москва: "Магистр", 2007. – 429 с.

УДК 321.7:316.774

Скаленко О.К.

ІНФОРМАЦІЙНО-ТВОРЧИЙ ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У статті представлено концептуальне бачення глибинної функціональної сутності феномену демократизації соціально-економічного життя та процесів загальноцивілізаційного розвитку, на сучасному етапі реально виявлюваного на пріоритетно стратегічній інформаційній основі.

Ключові слова: сутність, функціонал, демократія, цивілізація, глобальносистемний, соціально-економічний процес.